

KAZIMIERZ WAJDA
(26 V 1930 – 22 I 2020)

Profesor Kazimierz Wajda urodził się w Bydgoszczy 26 V 1930 r. jako syn urzędnika państwowego Tadeusza i dentystki Bronisławy z d. Syska. W październiku 1932 r. Wajdowie przeprowadzili się do Wilna, gdzie zamieszkiwali do maja 1934 r. Następnie krótko, bo do kwietnia 1940 r. zatrzymali się w Toruniu, a okres wojny aż do września 1945 r. spędzili w Wyszogrodzie i Bodzeniu w powiecie plockim, by następnie zamieszkać już na stałe w Toruniu. W tym mieście Kazimierz Wajda uczęszczał do kolejno V Miejskiego Gimnazjum Męskiego, następnie do I Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika, a potem do I Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika, gdzie 16 V 1949 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W 1949 r. rozpoczął studia historyczne ze specjalnością archiwistyczną na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie jako student drugiego roku był zastępcą asystenta w Katedrze Historii Nowoczesnej kierowanej przez prof. Witolda Łukaszewicza. Od 1952 r. kontynuował naukę na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie pod kierunkiem prof. Kazimierza Piwarskiego przygotował pracę magisterską zatytułowaną „Ruch robotniczy w reencji bydgoskiej w latach 1890–1903” i 11 VI 1954 r. uzyskał magisterium. Już w kwietniu tegoż roku podjął pracę w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie jako pomocniczy pracownik naukowy w Dziale IV Historia Polski 1864–1918, a następnie w Pracowni Dziejów Klasy Robotniczej, od 1 X 1954 r. już jako asystent, a od 1 I 1959 r. jako starszy asystent. Na podstawie dysertacji pt. „Kwestia rolna na Pomorzu Gdańskim na przełomie XIX i XX wieku” pisanej pod naukowym kierownictwem prof. Kazimierza Piwarskiego uzyskał tam 28 VI 1962 r. stopień naukowy doktora nauk humanistycznych i 1 października tego roku otrzymał stanowisko adiunkta. Z kolei 29 V 1969 r. na podstawie rozprawy zatytułowanej „Migracje ludności wiejskiej Pomorza Wschodniego w latach 1850–1914” uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego i 1 IV 1971 r. objął stanowisko docenta. Dnia 1 II 1976 r. przeszedł do pracy w Instytucie Krajów Socjalistycznych PAN, od 1 czerwca tego roku piastował stanowisko kierownika Pracowni Krajów Socjalistycznych i Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej. W dniu 1 X 1979 r. został powołany na stanowisko dyrektora Instytutu Nauk Społecznych UMK, od 1 X 1981 r. kierował tam także Zakładem Nauk Politycznych. Od 1 IX 1982 r. aż do odejścia w 2000 r. na emeryturę kontynuował działalność naukową w Instytucie Historii

i Archiwistyki tegoż uniwersytetu. Jako emeryt przez rok prowadził zajęcia dydaktyczne na pół etatu, a przez kolejne cztery lata, do końca września 2005 r., pracował w Instytucie Socjologii UMK. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał 1 X 1988 r., a 1 I 1994 r. został profesorem zwyczajnym.

Tytuły prac doktorskiej i habilitacyjnej wskazują, że w zakresie naukowych zainteresowań prof. Wajdy od początku Jego działalności badawczej leżała problematyka historii gospodarczo-społecznej XIX i początków XX w. na ziemiach polskich, zwłaszcza znajdujących się wówczas pod panowaniem pruskim. Procesy modernizacji zachodzące w tym okresie w zakresie gospodarki rolnej, przemiany w strukturze społecznej zarówno na wsi, jak i w miastach, kształtowanie się stosunków kapitalistycznych i industrializacja zostały przez K. Wajdę przeanalizowane z zastosowaniem metod statystyczno-socjologicznych i na podstawie niezwykle szerokiego zakresu wykorzystanych źródeł zdeponowanych w polskich i zagranicznych archiwach i bibliotekach. W połączeniu z niezwykłą precyzją analizy tych źródeł Jego dzieła do dzisiaj pozostają aktualne, a przedstawione w nich mechanizmy procesu dziejowego budzą uznanie. Dowodzą tego także publikacje dotyczące przeszłości statystycznej regionu pomorskiego, kwestii robotniczej w Wielkopolsce i na Pomorzu Wschodnim, dziejów miast pomorskich i kujawskich (Bydgoszczy, Chełmży, Elbląga, Gniewkowa, Golubia-Dobrzynia, Nowego Miasta Lubawskiego, Pucka, Rumii, Starogardu Gdańskiego, Świecia, Torunia, Wąbrzeźna), których prof. Wajda był współautorem, a także te omawiające procesy germanizacyjne i przemiany w strukturze administracyjnej.

Zainteresowania prof. Wajdy nie ograniczały się wyłącznie do procesów gospodarczych i demograficznych¹. Jego badania i publikacje dotyczyły również problemów etnicznych, koegzystencji ludności polskiej, niemieckiej i żydowskiej, kwestii religijnych, polskiej i niemieckiej myśli politycznej i społecznej oraz świadomości narodowej. Sporą część Jego dorobku stanowią także publikacje na temat dziejów klasy robotniczej.

Osobny dział twórczości naukowej prof. Wajdy obejmują dzieła dotyczące problematyki heterostereotypów etnicznych – wzajemnego postrzegania się Niemców i Polaków w XIX i na początku XX w., których badania zainicjował i nimi kierował, wciągając do współpracy szerokie grono historyków polskich i niemieckich.

Należy podkreślić, że wiele Jego publikacji ukazało się w zagranicznych czasopiśmie naukowych i dziełach zbiorowych wydawanych w takich ośrod-

¹ Zestawienie publikacji Kazimierza Wajdy, obejmujący te wydane do 2000 r., zob. *Społeczeństwo w dobie modernizacji. Polacy i Niemcy w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Wajdzie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Roman BÄCKER, Marek CHAMOT, Zbigniew KARPUS, Toruń 2000, s. 11–21. Lista późniejszych publikacji została załączona na końcu niniejszego biogramu.

kach akademickich, jak Brunshwik, Hildesheim, Monachium, Lüneburg, Oldenburg, Rostock i Tartu, a On sam był wśród pracujących tam uczonych uznanych autorytetem w zakresie analizowanej przez siebie problematyki.

Wyniki swoich badań prezentował na licznych konferencjach krajowych i zagranicznych, będąc organizatorem i współorganizatorem wielu z nich. Jego inicjatywie UMK zawdzięcza zawarcie umowy o współpracy z Uniwersytetem w Oldenburgu, co zaowocowało m.in. zorganizowaniem szeregu polsko-niemieckich konferencji dotyczących historii obydwu krajów i narodów. Intensywne kontakty utrzymywał z historykami z uniwersytetu w Getyndze i Oldenburgu. Kierował realizacją projektów finansowanych przez Komitet Badań Naukowych, konstruuując interdyscyplinarne zespoły badawcze.

Wypracowane w toku badań sądy i sugestie przekazywał bez emocji i propagandowych gestów, szanując stanowisko naukowych partnerów i adwersarzy. Łączył wysokie umiejętności warsztatowe z czytelnością i przejrzystością opracowań traktujących o dość hermetycznej problematyce gospodarczej.

Spore zaangażowanie wykazywał w prowadzeniu działalności dydaktycznej. Prowadząc zajęcia o charakterze interdyscyplinarnym na kierunkach historia, socjologia i bibliologia, wypromował prawie 200 magistrów i sześciu doktorów, z których czterech zostało nauczycielami akademickimi.

Był niezwykle aktywny na polu organizacyjnym. Jak nadmieniono, w latach 1979–1982 piastował stanowisko dyrektora Instytutu Nauk Społecznych UMK, a w latach 1990–1997 dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, w strukturach którego od listopada 1988 r. do przejścia na emeryturę we wrześniu 2000 r. kierował Zakładem Historii XIX Wieku. W latach 1981–1984 był prodziekanem, a w latach 1984–1985 dziekanem Wydziału Humanistycznego UMK. Jako delegat samodzielnych pracowników naukowych Wydziału Humanistycznego, następnie Wydziału Nauk Historycznych² w latach 1987–1999 zasiadał w Senacie UMK.

Był długoletnim członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu i członkiem Komitetu Redakcyjnego, a następnie Rady Redakcyjnej wydawanych przez nie „Zapisek Historycznych”. W latach 1975–1979 kierował jako prezes Oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego w Toruniu. Był członkiem korespondentem Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung, członkiem Rady Naukowej Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Sekcji Demografii Historycznej Komitetu Nauk Demograficznych PAN, członkiem komitetów redakcyjnych czasopism: „Przeszłość Demograficzna Polski”, „Rocznika Grudziądzkiego”, „Prac Komisji Historycznej” Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, oraz serii

² Profesor Wajda został w lutym 1993 r. powołany przez Rektora UMK prof. Sławomira Kalembejkę na organizatora tego Wydziału.

wydawniczych „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” i „Dokumenty i Materiały do Stosunków Polsko-Niemieckich” (któremu w latach siedemdziesiątych przewodniczył).

Wyznaczone cele naukowe i dydaktyczne realizował z wielką konsekwencją. Wyniki wnikliwych badań opartych na ogromnej bazie źródłowej składające się na wartościowy dorobek publikacyjny pozwalają uznać prof. Kazimierza Wajdę za wybitnego specjalistę i organizatora przedsięwzięć badawczych, którego wkład do polskiej i zagranicznej nauki historycznej jest poważny i niepodważalny.

Zmarł 22 I 2020 r., został pochowany na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu.

Szczepan Wierzchośłowski*

 <https://orcid.org/0000-0001-9407-2993>

BIBLIOGRAFIA PRAC OPUBLIKOWANYCH PRZEZ KAZIMIERZA WAJDĘ
W LATACH 2000–2020

Opracowała: Agnieszka Zielińska

Uzupełnienie z roku 2000

Ewolucja obrazu Polaków i Polski na łamach „Preussische Jahrbücher” (do 1914). *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia* 4 s. 285–292.

Stosunki ludnościowe na ziemiach pomorskich w latach 1850–1914 // In: *Historia Pomorza. T. 4: (1850–1914), cz. 1: Ustrój, gospodarka, społeczeństwo* / red. Stanisław Salmonowicz. – Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – s. 70–132.

Uwagi ogólne // In: *Historia Pomorza. T. 4: (1850–1914), cz. 1: Ustrój, gospodarka, społeczeństwo* / red. Stanisław Salmonowicz. – Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – s. 133–136.

2001

Dzieje Elbląga 1851–1914 // In: *Historia Elbląga. T. 3, cz. 2: (1851–1920)* / red. Andrzej Groth. – Gdańsk: Marpress. – s. 5–167.

Maturzyści Gimnazjum Elbląskiego 1818–1912. Pochodzenie społeczne i wybór studiów wyższych // In: *Polska i Polacy. Studia z dziejów polskiej myśli politycznej i kultury politycznej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Romanowi Wapińskiemu* / red. Marian Mroczko. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. – s. 435–447.

* Instytut Historii, Polska Akademia Nauk

 szwierz@umk.pl

2002

Hans Delbrücks Konzept der Polenpolitik und sein Polenbild // In: Stereotyp, Identität und Geschichte. Die Funktion von Stereotypen in gesellschaftlichen Diskursen / hrsg. v. Hans H. Hahn (Mitteleuropa – Osteuropa, Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas, Bd. 5). – Frankfurt am Main: Peter Lang. – s. 305–312.

The Poles and the Germans in West Prussia Province in the 19th and the Beginning of the 20th Century // In: Neighborhood Dilemmas: The Poles, the Germans and the Jews in Pomerania along the Vistula River in the 19th and 20th Century: A Collection of Studies / ed. by Mieczysław Wojciechowski, Jan Sziling. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – s. 9–19.

2003

Chojnice pod panowaniem pruskim (1772–1914) // In: Dzieje Chojnic / red. Kazimierz Ostrowski. – Chojnice: Urząd Miejski. – s. 229–327.

Ludność Torunia (1815–1914) // In: Historia Torunia. T. 3, cz. 1: W czasach zaboru pruskiego (1793–1920) / red. Marian Biskup. – Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – s. 92–141.

Parafia świętojańska w dobie panowania pruskiego (1793–1920) i w latach Drugiej Rzeczypospolitej (1920–1939) // In: Bazylika Katedralna Świętych Janów w Toruniu / red. Marian Biskup. – Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – s. 29–38.

Życie gospodarcze miasta (1815–1914) // In: Historia Torunia. T. 3, cz. 1: W czasach zaboru pruskiego (1793–1920) / red. Marian Biskup. – Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – s. 142–159.

2004

Kwidzyn w latach 1772–1914 // In: Kwidzyn. Dzieje miasta. T. 1. / red. Krzysztof Mikulski, Justyna Liguz. – Kwidzyn: Kwidzyńskie Centrum Kultury. – s. 161–205.

Demographic Transformation and Industrialization, Illustrated with the Example of West Prussia at the Turn of the 20th Century. *Polish Population Review*. Vol. 25 s. 117–125.

2005

Maturzyści Gimnazjum Kwidzyńskiego (1842–1914) i Gimnazjum Chojniczego (1883–1913). Pochodzenie społeczne i wybór kierunku studiów // In: Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa poświęcona

profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu. Zbiór studiów / red. Zbigniew Karpus, Jarosław Kłaczek, Mariusz Wołos. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – s. 177–188.

Pod skrzydłami pruskich orłów (1772–1914) // In: Historia Wąbrzeźna. T. 1 / red. Krzysztof Mikulski. – Wąbrzeźno: Urząd Miejski. – s. 121–158.

Transformacja demograficzna a industrializacja na przykładzie Prus Zachodnich na przełomie XIX i XX wieku. *Przeszość Demograficzna Polski* T. 26 s. 157–166.

2006

Studenci z Prus Zachodnich i Wschodnich na uniwersytecie w Getyndze (1815–1914) // In: Nad Bałtykiem, Pregołą i Łyną, XVI–XX wiek. Księga pamiątkowa poświęcona jubileuszowi 50-lecia pracy naukowej profesora Janusza Jasińskiego / red. Zenona Rondonańska. – Olsztyn: Pracownia Wydawnicza „Elset”. – s. 228–238.

2007

Dzieje XIX i XX wieku na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” w latach 1957–2006. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* Nr 3 (257) s. 385–416.

Polacy i Niemcy. Wzajemne obrazy etniczne w publicystyce obu narodów (1871–1914) // In: Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne postrzeganie / red. Lech Zieliński, Marek Chamot. – Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki. – s. 127–142.

Rec. – Dariusz Szudra: Ludność pruskiej prowincji Pomorze. Przemiany w ruchu naturalnym i migracyjnym w latach 1914–1939. Szczecin, 2005. – *Zapiski Historyczne* T. 72 z. 1 s. 208–209.

2008

Pod pruskim panowaniem (1793–1914) // In: Historia Golubia-Dobrzynia. T. 1: Środowisko geograficzne, pradzieje i historia Golubia do 1939 roku / red. Krzysztof Mikulski, Maria Starosta. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. – s. 211–288.

Rec. – Peter Kriedte: Taufgesinnte und grosses Kapital. Die niederrheinisch-bergischen Mennoniten und der Aufstieg des Krefelder Seidengewerbes (Mitte des 17. Jahrhunderts – 1815). Göttingen, 2007. – *Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym* T. 11 s. 175–179.

2009

Hasło „socjologia” w encyklopediach niemieckich drugiej połowy XIX wieku i początków XX wieku. *Przegląd Socjologiczny* T. 68 s. 139–148.

Rec. – Żydzi oraz ich sąsiedzi na Pomorzu Zachodnim w XIX i XX wieku / red. Mieczysław Jaroszewicz, Włodzimierz Stępiński. Warszawa, 2007. – *Zapiski Historyczne* T. 74 z. 3 s. 161–163.

Sozialer Aufstieg, Assimilation und Antisemitismus. Die Juden im südlichen Westpreußen // In: Deutschlands östliche Nachbarschaften. Eine Sammlung von historischen Essays für Hans Henning Hahn / hrsg. v. Edmund Dmitrów, Tobias Wegner (Die Deutschen und das östliche Europa. Studien und Quellen, Bd. 4). – Frankfurt am Main: Peter Lang. – s. 211–231.

2011

Rec. – Deutschlands Östliche Nachbarschaften Eine Sammlung von historischen Essays für Hans Henning Hahn / hrsg. v. Edmund Dmitrów, Tobias Wegner. Frankfurt am Main, 2009. – *Czasy Nowożytne* T. 24 s. 293–296.

Zakład Historii XIX wieku// In: Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945–2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań / red. Jarosław Kłaczek (Homines et Historia, 11). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – s. 217–232.

2012

Rec. – Szczepan Wierchosławski: Orzeł czarny i orzeł biały. Problemy modernizacji społeczeństwa polskiego prowincji Prusy Zachodnie w XIX i na początku XX stulecia. Olsztyn, 2011. *Czasy Nowożytne* T. 25 s. 264–266.

2013

Rec. – Gerd Behrens: Der Mythos der deutschen Überlegenheit. Die deutschen Demokraten und die Entstehung des polnischen Staates 1916–1922. Frankfurt am Main, 2013. *Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym* T. 27 nr 4 s. 187–192.

Agnieszka Zielińska**

 <https://orcid.org/0000-0003-1016-225X>

** Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

 azi@umk.pl